

Madas Edit

A magyar „szent királyok” közép-európai kultusza liturgikus és hagiográfiai források tükrében¹

Dr. Madas Edit
Irodalomtörténész, medievista
Az MTA–OSZK Res Libraria
Hungariae Kutatócsoport vezetője
Kutatási területe: hagiográfia,
homiletika, a középkori írásbeliség
és irodalom története,
magyar nyelvemlékek
E-mail: madas@oszk.hu

A magyar szentek hivatalos liturgikus kultusza a középkorban az ország területére korlátozódott. „Gaude mater Hungaria”, szól a Szent István-himnusz,² „Hungarorum gens congaude”, visszhangozza a Szent László-himnusz,³ „Plaudere parens Pannonia”, rímeli rájuk alliterálva a Szent Imre-himnusz.⁴ Magyarország, az ország népe ünnepli bennük szentjeit: térítő apostolát, a haza fáradhatatlan védelmezőjét s a szűzi élet bajnokát. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a liturgikus vagy hagiográfiai szövegek különböző úton-módon ne lépték volna át az ország határait.

Ezúttal a *sancti reges Hungariae*-ként emlegetett három magyar szent, az 1083-ban szentté avatott István király és Imre herceg, s az 1192-ben kanonizált László király közép-európai kultuszával foglalkozom. A kultusz terjedésének-terjesztésének okait, formáit, földrajzi határait vizsgálom, elsősorban középkori külföldi liturgikus és hagiográfiai forrásokban való jelenlétük alapján.⁵

Legkönnyebben a szentek liturgikus tisztelete ragadható meg. A liturgikus könyvek nap-társaiban általában pontosan meg van adva a szentek ünnepeinek rangja, magán az ünnepen pedig – ennek megfelelően – több vagy kevesebb olyan szöveg olvasható, amely közvetlenül az

¹ A jelen tanulmány a K 72105 számú OTKA-program támogatásával készült az MTA–OSZK Res Libraria Hungariae Kutatócsoport Fragmenta Codicum műhelyében. Wehli Tünde a Mezey László által alapított kutatócsoportnak kezdetől fogva (1974) külső munkatársa, művészettörténész szakértője. Számatalan egyéb közös munkánk is volt, például a *Legenda aurea* magyar nyelvű kiadásához (1990) ő válogatta a képeket, a 2009-ben az OSZK-ban rendezett *Nyelvelemék*-kiállításon bemutatott műtárgyak nagy részét ő javasolta, az *Érsekújvári kódex*ről a kiállítás katalógusába írt tanulmánya (2009) alapvetően új eredményekkel gyarapította a kódex új kiadását (2012) is, lásd kötetünkben Wehli Tünde bibliográfiáját. A gömői és szepesi templomokat gyalog barangoltuk végig. A magyar szentek kultusza, s az ehhez kapcsolódó művészeti emlékek fontos szerepet töltenek be Wehli Tünde munkásságában. Egyik korai tanulmányára hivatkozom bevezetésként: Az 1083-ban kanonizált szentek kultusza középkori művészetünkben. In: *Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk. FÜGEDI Érik. Budapest, Gondolat, 1986. 54–60, 308–309.

² JOSEPHUS DANKÓ: *Vetus hymnarium ecclesiasticum Hungariae*. Budapest, Franklin, 1893. 205–206; HOLL Béla: *Repertorium hymnologicum medii aevi Hungariae*. Sajtó alá rend. KÖRMENDY Kinga. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2012. (Fragmenta et codices in bibliothecis Hungariae. Subsidia 1.) 102: No. 279.

³ A „Regis regum civis ave” himnusz harmadik versszakának első sora. DANKÓ 1893. i. m. 176; HOLL 2012. i. m. 199: No. 645.

⁴ DANKÓ 1893. i. m. 238; HOLL 2012. i. m. 188: No. 600.

⁵ A legendák európai összefüggéseiben való elemzésére lásd KLANICZAY Gábor: Il culto dei santi ungheresi nel Medioevo in Europa. In: *La civiltà ungherese e il cristianesimo*. Ed. József JANKOVICS et al. Budapest, Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság–Szeged, Scriptum, 1998. I. 53–64; KLANICZAY Gábor: *Az uralkodók szentsége a középkorban: Magyar dinasztikus szentkultuszok és európai modellek*. Budapest, Balassi, 2000.

adott szentre vonatkozik.⁶ A szomszédos országok liturgikus könyveinek rendszeres átvizsgálása a magyar szenteket illetően még nem történt meg, néhány jellegzetes példára mégis szeretném felhívni a figyelmet. Az 1490-ben Strassburgban kiadott gnieznó-krakkói misekönyvben⁷ – bár a naptárban nincsenek benne – könyörgésekkel szerepel mind Szent László június 27-i,⁸ mind Szent István augusztus 20-i ünnepe.⁹ (Szent Imre hiányzik.) Az 1479-ben nyomtatott prágai misszálé¹⁰ naptárában szintén nem szerepelnek a magyar szentek, magában a *corpus*ban viszont helyet kapott Szent István ünnepe.¹¹ A liturgikus kultusz e kézzelfogható nyomai a közvetlen érintkezésből, a szomszédságból következnek. A lengyel és a cseh szentek ugyanígy jelen vannak a magyarországi rítusokban. A kölcsönhatás különleges példájára figyelt fel a közelmúltban Lauf Judit a Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára kódextörédei alapján. Egyfelől a passzai rítuson belül sikerült elkülönítenie a bécsi rítust, melyben gyakran helyet kaptak a magyar szentek, másfelől úgy tűnik, hogy Sopronban bécsi rítusú szerkönyveket is használtak.¹²

A szent királyok bambergi kultuszának nem földrajzi, hanem történeti magyarázata van. A bambergi egyházmegyét, s magát a dómot is Szent István sógora, Gizella királyné fivére, Henrik alapította 1007-ben. Szent István ünnepe Henrik szentté avatása évében, 1146-ban jelent meg először egy bambergi liturgikus kalendáriumban,¹³ zsolozsmája pedig kilenclekiós volt,¹⁴ vagyis kiemelt fontosságú. A 14. század elején a dóm prépostja alapítványt tett, hogy az ünnepet méltóképpen ülhessék meg, a bambergi Szent Mihály-templomban pedig 1377-ben a „három magyar szent király” tiszteletére oltárt alapítottak.¹⁵

A liturgikus kultusszal kapcsolatban egy még távolabbi, éppen finnországi adalékra A. Molnár Ferenc hívta fel a figyelmemet, akinek itt is köszönetet mondok. Az első finn vonatkozású nyomtatott könyv, a *Missale Aboense*, a turkui misekönyv, mely 1488-ban Lübeckben látott napvilágot, függelékben tartalmazza a magyar szentek ünnepeit.¹⁶ E meglepő jelenség magyarázata az, hogy a turkui misszálé mintapéldánya egy 1484-ben Velencében nyomtatott domonkos mi-

⁶ A naptár és a szerkönyv különböző okokból el is térhet, ezért mindig érdemes megnézni magát a *corpus*t is.

⁷ *Missale Gnesnense-Cracoviense*. Strassburg, Johann Prüss, c. 1490. Budapest, Egyetemi Könyvtár, Inc. 882.

⁸ *Oratio*: „Deus, qui beatum Ladislaum regem confessoremque tuum diversis miraculis...”; *Secreta*: „Mystica nobis prosit oblatio, Domine, que nos a reatibus...”; *Complenda*: „Refecti, Domine, benedictione solemni, quesumus, ut intercessio-ne...”. A nem magyarországi eredetű misszálékban a könyörgések „regem nostrum confessoremque tuum” fordulattából a „nostrum” következetesen ki van hagyva, és így áll elő a „regem confessoremque tuum” alak.

⁹ *Oratio*: „Deus qui beatum Stephanum regem confessoremque tuum terreni imperii...”; *Secreta*: „Laudis tue, Domine, hostias immolamus in tuorum commemoratione sanctorum...”; *Complenda*: „Refecti cibo potuque celesti, Deus noster, te supplices exoramus, ut in cuius...”.

¹⁰ *Missale Pragense of 1479*. Ed. Zdeněk V. TOBOLKA. Prague, 1931. (Monumenta Bohemiae Typographica 9.)

¹¹ *Oratio*: „Deus, qui beato Stephano confessori tuo non solum regni coronam...”; *Secreta*: „Placeant tibi munera, omnipotens Deus, que tue clemencie deferimus...”; *Complenda*: „Sumpta sacrificia nos, quesumus Domine, a laqueis inimicorum nostrorum...”.

¹² LAUF Judit: Bécs és Sopron középkori liturgikus gyakorlatának összefüggései a soproni kódextörédek alapján. *Magyar Könyvszemle*, 125. 2009. 273–304; Judit LAUF: Verbindungen der mittelalterlichen liturgischen Praxis in Wien und Ödenburg. *Codices Manuscripti*, 73–74. 2010. 15–30.

¹³ Renate KRÖS: Liturgische Quellen zur Bamberger Dom. *Zeitschrift für Kunstgeschichte*, 39. 1976. 105–146: 144–145. Idézi TÖRÖK Gyöngyi: Egy 15. századi imádságoskönyv a hónapképek és a magyar szent királyok ábrázolásával. In: *Tanulmányok a középkori magyarországi könyvkultúráról*. Szerk. SZELESTEI N. László. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1989. 273–296: 295, 44. jegyzet.

¹⁴ Georg SCHREIBER: *Stephan I. der Heilige. König von Ungarn, 997–1038. Eine hagiographische Studie*. Paderborn, Druck Bonifacius, 1938. 44.

¹⁵ Uő.: *Stephan I. in der deutschen Sakralkultur*. Budapest, Stemmer, 1938. (Études sur l’Europe Centre-Orientale 15.) 24–27.

¹⁶ *Missale Aboense*. Lubek, Bartholomeus Gothan, 1488. Vö. SAMSON Edgár: Adalék a magyar liturgiátörténethez. *Magyar szentek tisztelete Finnország középkori liturgiájában*. *Pannonhalmi Szemle*, 15. 1940. 238–240.

sekönny¹⁷ volt, amelyben a magyar provincia szentjei is helyet kaptak.¹⁸ A finn példa egyik tanulsága, hogy a magyar szentek jelenléte egy szerkönyvben olykor csak a véletlennek köszönhető.

Közismert, hogy a szentek kultuszának terjesztésében a zárandoklatok milyen fontos szerepet játszottak. A „három magyar szent király” németországi késő középkori zárandokkultuszának¹⁹ emléke az az 1432-ben készült imádságoskönyv, melyben a betlehemi Háromkirályokhoz szóló könyörgések után egy Szent Istvánt, Szent Lászlót és Szent Imrét ábrázoló, egész lapos miniatúra található, amelyet egy Szent Istvánhoz szóló *suffragium* kísér.²⁰

A magyar szentek legendáinak elterjedtsége a másik nyom, amelyen elindulhatunk. Csapodi Csaba a *Bibliotheca Hungarica* első két kötetében azokat a kódexeket és korai nyomtatványokat gyűjtötte össze, amelyek a középkori Magyarországon készültek vagy itt használták őket, tehát a középkori magyar könyvkultúra részei.²¹ Nekünk viszont ezúttal azokat a legendákat kell számba vennünk, amelyek a *Bibliotheca Hungarica* gyűjtőkörén kívül estek, vagyis a magyar szentek külföldön szerkesztett, másolt, fordított, illetve a középkorban ott használt legendáit.

A Szent István-, Szent Imre- és Szent László-legendák kritikai kiadása 1938-ban jelent meg a *Scriptores rerum Hungaricarum* második kötetében.²² Bartoniek Emma, a szövegek gondozója, természetesen figyelembe vett minden akkor ismert kéziratot, elkészítette a szövegek egymáshoz való viszonyát szemléltető sztemmákat, de nem foglalkozott a legendák szövegkörnyezetével és az egyes kódexek keletkezéstörténetével.²³ Mivel a Szent István-szöveg hagyomány a leggazdagabb, most ezt idézzük példaként. Bartoniek idejében tizenegy külföldön másolt vagy ott használt Szent István-legendája volt ismert.²⁴ Azóta Bánfi Florio 1948-ban felfedezett egy Padovánban őrzött legendáriumot, amely a három magyar szent királyén kívül Szent Gellért legendáját is tartalmazza;²⁵ Vizeleky András 1968-ban feldolgozta és kiadta az első német nyelvű Szent István-legendafordítást egy ma az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött német legendás-

¹⁷ *Missale secundum Ordinem Fratrum Predicatorum*. Venetiis, Nicolaus de Franckfordia, 1484.

¹⁸ *Vanhimman suomalaisen kirjallisuuden käsikirja* [A legrégebb finn irodalom kézikönyve]. Ed. Tuija LAINE. Helsinki, Suomalainen Kirjallisuuden Seura, 1997. 104.

¹⁹ Központjai: Aachen (ahol Nagy Lajos király alapított 1367-ben kápolnát a három magyar szent ereklyéivel) és Köln (a betlehemi Háromkirályok legfőbb kultuszhelye). CSUKOVITS Enikő: *Középkori magyar zárandokok*. Budapest, História-MTA Történettudományi Intézete. 2003 (História Könyvtár, Monográfiák 20.); Gábor VARGA: *Ungarischer Wappenschild als Buchschmuck*. In: *Bayern – Ungarn. Tausend Jahre*. Ausstellungskatalog. Passau, Oberhausmuseum. Hrsg. Wolfgang JAHN et al. Augsburg, Haus der Bayerischen Geschichte, 2001. I. 6.

²⁰ KÖRMENDY Kinga: *Egy 1432-ből származó imádságoskönyv magyar vonatkozásai*. In: *Tanulmányok a középkori magyarországi könyvkultúráról* 1989. i. m. 259–272; TÖRÖK 1989. i. m.

²¹ CSAPODI Csaba–CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: *Bibliotheca Hungarica. Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt*. I–II. *Főnmaradt kötetek*. Budapest, 1988, 1993; III. *Adatok elveszett kötetekről*. Budapest, 1994. (MTA Könyvtárának Közleményei 23, 31, 33.)

²² *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. I–II. Edendo operi praefuit Emericus SZENTPÉTERY. Budapestini, Academie Litter., 1937–1938. Az Utószót és a Bibliográfiát összeállította, valamint a Függelékben közölt írásokat az első kiadás anyagához illesztette és gondozta SZOVÁK Kornél és VESZPRÉMY László. Budapest, Nap, 1999. II. 363–460, 507–527.

²³ Az eredeti lista a reprint kiadás utószavában néhány tétellel ki van egészítve.

²⁴ OSZK Cod. Lat. 17, Cod. Lat. 431; Heiligenkreuz, Stiftsbibliothek, Cod. 13; Lilienfeld, Stiftsbibliothek, Cod. 60; Melk, Stiftsbibliothek, Cod. 676; Wien, ÖNB, Cod. Lat. 832, Cod. Lat. 3662; Rein (Reun), Stiftsbibliothek, Cod. 69; München, BSB, Cod. Lat. 18624; Bruxelles, Bibliothèque Royale, Cod. (I) 982; Paris, Bibliothèque Mazarine, Cod. Lat. 1733.

²⁵ Florio BANFI: *Vita di S. Gerardo da Venezia nel codice 1622 della biblioteca Universitaria di Padova. Benedictina*, 2. 1948. 262–330. Szent István legendája az 1622 számú kódexben: fol. 128rb–132vb.

könyvből;²⁶ Nagy László pedig 1984-ben Grazban bukkant Szent István, Szent Imre, Szent László és Szent Adalbert legendáira egy gyűjteményes kötetben.²⁷ Én magam a *Legenda aurea* magyarországi recepciójával kapcsolatos vizsgálódásaim során újabb tíz olyan külföldi kéziratot találtam, amelyek tartalmazzák Szent István legendáját. A huszonnégy forrás már elegendőnek tűnik ahhoz, hogy provenienciájukból általánosabb következtetéseket vonhassunk le.

Szent István tiszteletére, mint tudjuk, három legenda készült: az ún. *Legenda maior* a szenté avatás előtt, a *Legenda minor* Kálmán király uralkodásának kezdetén, s Hartvik püspök legendaváltozata Kálmán uralkodásának végén. 1201-ben III. Ince pápa a Hartvik-féle kompilációt hagyta hivatalosan jóvá, ez vált az István-napi éjszakai *officium* kizárólagos olvasmányává. A két másik legenda ezzel teljesen kiszorult a hazai használatból.

A *Nagyobb* és a *Kisebb legenda* szövege ma négy kódexből ismert, a két legenda valamennyi kéziratban együtt hagyományozódott. Az *Ernst-kódex*ben olvasható legkorábbi változatot a 12. század közepén Magyarországon másolták.²⁸ Az eredetileg önálló könyvecske a családi reprezentáció részeként kerülhetett II. Ottokár udvarába, illetve Zavis Rosenberg tulajdonába, utóbbi IV. Béla két unokáját is nőül vette. A Rosenberg család alapította ugyanis azt a Vyšší Brod-i ciszterci kolostort Dél-Csehországban, ahol kódexünket a 13. század folyamán nagy gondnal (és kevés hozzáértéssel) végigjavították, s ahol később is folyamatosan használták.

A másik három kódex szorosabban összefügg egymással. Három monumentális (négy-, illetve hatkötetes) legendáriumról van szó, amelyek közül kettő 13., egy pedig 15. századi. Ez a híres *Legendarium magnum* a 13. századtól alsó-ausztriai ciszterci (Heiligenkreuz, Lilienfeld) és bencés kolostorokban (Melk) tűnik fel. A legendákat az ünnepek rendjében tartalmazó legendáskönyv eredetileg 12. század végi, Salzburg környéki összeállításnak tűnik, a legkorábbiiban szerepel ugyanis a salzburgi püspökök névsora. Az összeállító számára mindenestre fontos volt, hogy a legendáriumban helyet kapjon a frissen kanonizált II. Henrik császár mellett Vencel, a csehek nemzeti szentje és a magyar Szent István király. A legendárium szerkesztője forrásként az *Ernst-kódex*hez hasonló mintapéldányt használt, amely a szenté avatást követően még mind a királyi udvarban, mind egyházi körökben elfogadott volt. Az említett nagy legendáskönyveket nem liturgikus célra használták, ezekből a káptalanteremben vagy a refektóriumban olvastak fel a szerzetesek számára lelki épülésül. Másolásuk mechanikus volt, ami az István-legendák esetében a szöveg-hagyomány egy önálló osztrák ágát eredményezte.²⁹

A jelzett huszonnégy, külföldön készült vagy használt, Szent István-legendát tartalmazó kódexből húszban a *Hartvik-legenda* olvasható. Ezek közül csak néhány jellegzetes esetet mutatnék be. Kezdetben – a *Nagyobb* és a *Kisebb legendához* hasonlóan – a *Hartvik-legenda* is önállóan terjedt. A legkorábbi fennmaradt példány ugyancsak Magyarországon készült a 12–13. század fordulóján, majd egyházi kapcsolatok révén hamarosan Augsburgba került, ahol egy egykorú augsburgi legendárium végéhez kötötték.³⁰ A későbbiekben is gyakran előfordul, hogy egy-egy hazai példány szerzetesrendi-kolostorközi érintkezés útján jut külföldre, ahol minden bizonnyal használatba is veszik. A recepció előrehaladottabb állapotát, valóban élő helyi kultuszt jelez, ha a legenda

²⁶ András VIZKELETY: Eine deutsche Fassung der Stephanslegenda aus dem Jahre 1471. *Magyar Könyvszemle*, 85. 1969. 129–145. (OSZK, Cod. Germ. 48).

²⁷ SZELESTEI NAGY László: A Szent László-legenda szöveghagyományozódásáról (Ismeretlen legendaváltozat). *Magyar Könyvszemle*, 100. 1984. 176–203. (Graz, Universitätsbibliothek, Cod. Lat. 1239).

²⁸ Lásd VARIJÚ Elemér: *Legendae S. Stephani regis. Szent István király legendái a legrégebb kézirat alapján, az Ernst-kódex hasonmásával*. Budapestini, Singer és Wolfner, 1928. (OSZK, Cod. Lat. 431).

²⁹ Edit MADAS: Die heiligen ungarische Könige in zisterziensischen Legendarien am Ende des 12. bis Anfang des 13. Jahrhunderts. In: *Zisterziensisches Schreiben im Mittelalter – Das Skriptorium der Reiner Mönche*. Hrsg. Anton SCHWOB–Karin KRANICH-HOFBAUER. Bern, Peter Lang, 2005. (Jahrbuch für Internationale Germanistik, Reihe A 71.) 219–229.

³⁰ OSZK Cod. Lat. 17.

beépül egy idegen legendáriumba. Erre a legszemléletesebb példa a már idézett német nyelvű Szent István-legenda, amely egy német legendagyűjteményben olvasható a megfelelő naptári helyen. Vízkelety András szerint a fordítás Bambergben készült latinul nem tudó apácák vagy laikus testvérek számára, akikre tekintettel a fordító elhagyta az eredeti szövegből a 15. századi német hallgatóságot kevésbé érdeklő 11. századi magyar bel- és egyházpolitikai részleteket.³¹

A 14. században fordul elő először, de a 15. században egyre általánosabbá válik, hogy Szent István nem egyedül, hanem Szent Lászlóval és Szent Imrével együtt jelenik meg a külföldi legendáriumokban is. A legkorábbi a Nagy László által felfedezett grazi kolligátum. A magyar szentek legendái valószínűleg a lövöldi karthauziaktól kerültek a seitzi kolostorba, ahol a rendi káptalanon engedélyt akartak szerezni a hazai szentek renden belüli megünnepléséhez. A legendák mindenesetre a seitziek használatában maradtak.³² E véletlenszerű esettel szemben a tudatos bécsi udvari reprezentáció körébe tartozik az a III. Frigyes számára készített, díszes *Legenda aurea*-kötet, amelyben kiemelt helyet kapott a három magyar szent király legendája.³³

A Jacobus de Voragine által a 13. század végén összeállított legendagyűjtemény a 14–15. században lett igazán népszerű Európa-szerte. A törzsanyagot a helyi szentekkel kezdetben itt is függelékben egészítették ki, később a függelékeket beépítették a naptári rendet követő törzsszövegbe. Szent István tíz külföldön másolt és használt *Legenda aurea*-kötetben szerepel, négyben a magyar szentek közül egyedül, hatban pedig Szent Lászlóval és/vagy Szent Imrével együtt. De szinte valamennyi esetben a lengyel és a cseh szentek, Szaniszló, Adalbert és Vencel társaságában.³⁴

Ha térképre vetítjük a magyar szentek legendáit tartalmazó kódexeket, kitűnik, hogy az osztrák és a lengyel használat dominál, ezt követik a délnémet és a cseh kódexek, majd néhány távoli, németalföldi és itáliai példa. A magyar szentek ismertségét, kultuszuk súlyát pontosan tükrözik ezek az arányok.

Ha rendi szempontból vizsgáljuk meg ugyanezeket a kéziratokat, azt tapasztaljuk, hogy a legtöbb ciszterci eredetű, rajtuk kívül még a domonkosok játszottak meghatározó szerepet a szentjeink iránti vallásos tisztelet külhoni ápolásában, terjesztésében.

A három magyar szent közül, mint említettük, messze Szent István szerepel a leggyakrabban. A korai kódexekben ez természetes is, hiszen európai szempontból Imre kevésbé volt jelentős, Szent László kultusza pedig csak a 13. században kezdődött. Az Anjou-kortól kezdve szívesen ábrázolták hármásban a betlehemi Háromkirályok mintájára a „három magyar szent királyt”, az öreg, bölcs Szent Istvánt, a középkorú, délcég Szent Lászlót és az ifjú Szent Imrét.³⁵ A legendáriumokban való együttes megjelenésük e közös kultusznak is lenyomata. Míg azonban hazai viszonylatban Szent László kultusza színesebb is, gazdagabb is Szent Istvánénál (gondoljunk önálló ikonográfiájára vagy az alakja köré fonódó néphagyományra), külföldön önállóan egyáltalán nem jelenik meg. Az országot – a határokon kívüli legendáriumokban legalábbis – elsősorban a népét keresztény hitre térítő államalapító képviseli.

Tárgyszavak:

magyar szentek; szentkultusz; hagiográfia; liturgia

³¹ VÍZKELETY 1969 i. m.

³² SZELESTEI 1984. i. m.

³³ MADAS Edit: A *Legenda aurea* a középkori Magyarországon. *Magyar Könyvszemle*, 108. 1992. 93–99.

³⁴ Barbara Fleith számba vette a fennmaradt *Legenda aurea*-köteteket és valamennyi példányból kigyűjtötte az eredeti *corpust* kiegészítő szenteket. Alább, cikkem függelékében közlöm azokat a nem magyarországi példányokat, amelyekben a magyar szentek legendái szerepelnek. Lásd BARBARA FLEITH: *Studien zur Überlieferungsgeschichte der lateinischen Legenda aurea*. Bruxelles, Société des Bollandistes, 1991. (Subsidia Hagiographica 72.)

³⁵ Ennek példája az idézett imakönyv is, lásd TÖRÖK 1989. i. m.

Függelék

Szent István, Szent László és Szent Imre legendáit tartalmazó, külföldön készült vagy használt kódexek időrendben, őrzési helyük, eredetük és használatuk feltüntetésével

Őrzési hely	Típus	Kor	Eredet	Használat helye	Szent István	Szent László	Szent Imre
Budapest, OSZK Cod. Lat. 431 (Ernst-kódex)	eredetileg önálló	12. sz. vége	Magyarország	Viššy Brod OCist. Csehország	Nagyobb, Kisebb legenda	-	-
Heiligenkreuz OCist. Cod. 13	legendárium	13. sz. eleje	Heiligenkreuz OCist. Ausztria	Heiligenkreuz OCist. Ausztria	Nagyobb, Kisebb legenda	-	-
Lilienfeld OCist. Cod. 60	legendárium	13. sz. eleje	Lilienfeld OCist. Ausztria	Lilienfeld OCist. Ausztria	Nagyobb, Kisebb legenda	-	-
Melk OSB Cod. 676	legendárium	15. sz.	Melk OSB Ausztria	Melk OSB Ausztria	Nagyobb, Kisebb legenda	-	-
Budapest, OSZK Cod. Lat. 17	legendárium végéhez kötve	12/13. sz.	Magyarország	Augsburg környéke	Hartvik-legenda	-	-
Rein (Reun) OCist. Cod. 69	vegyes tartalmú	12/13. sz.	Rein OCist. (Magyarország, Sopron)	Rein OCist. Ausztria	Hartvik-legenda	-	+
Graz, UB Cod. Lat. 977	Legenda aurea (247) ¹	1346	Csehország OPraed.	St. Lambrecht OSB Ausztria	Hartvik-legenda	+	-
London, B. L. Arundel 33	Legenda aurea (379)	14. sz.	Mainz OCart.	Mainz OCart.	Hartvik-legenda	-	-
Wilhering OCist. Cod. 27	Legenda aurea (998)	14. sz.	Wilhering OCist. Ausztria	Wilhering OCist. Ausztria	Hartvik-legenda	-	-
Graz, UB Cod. Lat. 1239	kolligátum	14. sz. 2. fele	Lövöld OCart. Magyarország	Seitz OCart. Ausztria	Hartvik-legenda	+	+
Wien, ÖNB Cod. Lat. 832	kolligátum	14/15. sz.	Magyarország	Bécs, OPraed.	Hartvik-legenda	-	-
Budapest, OSZK Cod. Germ. 48.	legendárium	15. sz.	Bamberg	Bamberg	Hartvik-legenda németül	-	-

Órzesi hely	Típus	Kor	Eredet	Használat helye	Szent István	Szent László	Szent Imre
München, BSB Cod. Lat. 18624	vegyes tartalmú	15. sz. vége		Tegernsee OSB Bajorország	Hartvik- legenda	+	+
Wien, ÖNB Cod. Lat. 3662	legendárium, kolligátum	15. sz.	Magyarország	Mondsee OSB Ausztia	Hartvik- legenda	+	+
Bruxelles, B. R. Cod. (I) 982	legendárium	15. sz.	Rouge Cloître Németalföld	Rouge Cloître Németalföld	Hartvik- legenda	-	-
Paris, Bibl. Mazarine Cod. Lat. 1733	vegyes tar- talmú	15. sz.		Korsendonck OPraem. Németalföld	Hartvik- legenda	+	+
Padova, Bibl. Univ., Cod. Lat. 1622.	legendárium	15. sz.		Chiesa di S. Sebastiano, Róma	Hartvik- legenda	+	+
Kraków, Ar- chiv. Opraed. Cod. R XV 35	Legenda aurea (324)	15. sz. közepe	Lengyelország	Lengyelország	Hartvik- legenda	+	-
Melk OSB Cod. 1824	Legenda aurea (416)	15. sz.	Ausztia	Melk OSB Ausztia	Hartvik- legenda	+	-
Praha, N. K. Cod. XII. G. 1.	Legenda aurea (724)	15. sz.	Csehország	Csehország	Hartvik- legenda	-	-
Warszawa, B. N. Ms 3316	Legenda aurea (961)	1435	Lengyelország	Sieciechov OCist. Lublina egyházmegye, Lengyelország	Hartvik- legenda	-	+
Wien, ÖNB Cod. Lat. 326	Legenda aurea	1446– 1447	Bécs	Bécs, III. Frigyes	Hartvik- legenda	+	+
Warszawa, B. N. Ms 8041	Legenda aurea (963)	15. sz.	Lengyelország? Magyarország?	Krasnik, lateráni kanonokok, Lengyelország	Hartvik- legenda	+	+
Weimar, T. L. Ms. Fol. 18	Legenda aurea (967)	15. sz.	Németország	Németország	Hartvik- legenda	-	-

¹ A zárójelbe tett számok Barbara FLETH idézett könyvének függelékére utalnak.

Edit Madas

The Central European Cult of the Hungarian “Saint-Kings” in Light of Liturgical and Hagiographic Sources

The founder of the Hungarian state, King Stephen, and his son, prince Imre (Emeric), were canonized in 1083. In 1192 King Ladislaus, who had initiated the canonization of King Stephen and Prince Imre, was himself canonized. In the Middle Ages the official liturgical cult surrounding them was restricted to the territory of Hungary. In the 14th century, as an effect of the cult of the “Three Magi”, the collective cult of the “three Hungarian Saint-Kings” began to emerge. In this essay I trace the presence of the Hungarian saints in foreign medieval liturgical and hagiographic sources. “National saints” mutually figure in the liturgical books of neighbouring countries. Furthermore, due to familial relationships, the cult appeared in more distant places, such as Bamberg, and in some centres (such as Cologne) it was nurtured by pilgrims. Hungarian saints even appear entirely unexpectedly, for instance in the Missal of Turku, which was printed in 1488. While in the Hungarian context the cult of Saint Ladislaus is more colourful and richer than that of Saint Stephen, the country is represented in foreign legends primarily by the Apostolic King who brought Christianity to his people. In the appendix one finds a list of 24 codices that contain legends of Hungarian saints but that were copied and/or used outside of Hungary.